

СИСТЕМА ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТА ДЕЯКІ ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті проаналізовано стан системи індивідуалізованого навчання студентів і виявлено фактори, що впливають на ефективність її функціонування. На основі вивчення літературних джерел встановлено, що цілісної системи індивідуалізованого навчання не існує, є лише окремі її елементи. Розробка системи індивідуалізованого навчання є актуальною проблемою й надасть змогу студентам, що суміщають навчання з іншими видами діяльності, успішно вчитися у вищій й здобути повноцінну освіту. Значну увагу приділено аналізу результатів проведеного автором дослідження якості навчальної роботи студентів і викладачів за графіком навчання. В основу розробленої системи індивідуалізованого навчання, на додаток до загальнодидактичних, було покладено специфічні принципи, що визначають ефективність функціонування системи. Доведено, що система індивідуалізованого навчання дає можливість не тільки відпрацювати систему взаємодії між різними структурними компонентами навчально-виховного комплексу, а й, використовуючи в процесі навчання студентів сучасні форми, методи й технології, успішно засвоювати навчальний матеріал.

Ключові слова: системи індивідуалізованого навчання, ефективність функціонування, специфічні принципи, студент.

Пошук шляхів до найефективнішої системи освіти пов'язаний з індивідуалізацією процесу підготовки фахівців. Саме він відкриває вкрай потрібний для вищої освіти шлях до змін, що певною мірою "послаблюють" надмірно заформалізовану систему навчання.

Традиційно у ВНЗ існують три форми навчання: очна, заочна й вечірня. Про сильні й слабкі сторони двох останніх написано чимало, проте є й достатньо велика група студентів, які хочуть здобути повноцінну освіту на очному відділенні, але не мають змоги регулярно відвідувати заняття у вищій з ряду причин (заняття трудовою діяльністю, спортом, наукою тощо). Природно, що такі студенти щодо навчання перебувають у більш скрутних умовах. На це впливає не тільки фактор часу, який вони можуть відвести на щоденні заняття, а й проблема обмежених можливостей контактів з навчальним закладом, товаришами по навчанню, спілкування з вузівськими викладачами, можливостей користуватися послугами бібліотеки тощо. Тому індивідуалізоване навчання треба надавати студентам з сильним характером, цілеспрямованим, з яскраво вираженим бажанням і здібностями до навчання.

Якщо таким студентам ми не можемо забезпечити ідентичні умови, які мають у своєму розпорядженні студенти стаціонару, то компенсувати їх можна тільки шляхом створення нової системи навчання, пошуку рішень організаційного характеру та відповідного дидактичного забезпечення.

Мета статті – проаналізувати стан системи індивідуалізованого навчання студентів і виявити чинники, що впливають на ефективність її функціонування.

Аналіз літературних джерел і результати власних досліджень переконали нас у тому, що цілісної системи індивідуалізованого навчання студентів не існує, розроблені лише окремі її елементи [1–8].

Необхідність розробки системи індивідуалізованого навчання зумовлена, насамперед, економічними причинами. Реалії сучасного життя такі, що близько 60% студентів ВНЗ України навчаються на комерційній основі, не кожна сім'я має змогу навчати у ВНЗ сина або дочку. Так, за нашими даними, лише 44,2% батьків можуть оплачувати навчання в повному обсязі, 27,3% – частково і 28,5% опитаних студентів вказали, що їм самим доводиться заробляти гроші для сплати навчання у ВНЗ. Висновки далеко не втішні, більшість студентів українських ВНЗ, у тому числі й ті, що навчаються на держбюджетній основі, потребують додаткового заробітку. Складається вкрай парадоксальна ситуація, коли велика частина студентів вимушена шукати додатковий заробіток для оплати навчання та відсутня система, при якій можна успішно поєднувати навчання у ВНЗ і трудову діяльність.

Іншою достатньо численною групою студентів, що потребують індивідуалізованого навчання, є спортсмени високого класу, члени збірних команд України, учасники й призери чемпіонатів Європи, світу, Олімпійських ігор тощо, специфіка навчання яких пов'язана з тривалими перервами в заняттях (перебування на зборах і змаганнях поза ВНЗ).

Студенти, що активно займаються науково-дослідною роботою, наглядають за малолітніми дітьми, мають значні відхилення в стані здоров'я тощо, також становлять чималу групу тих, хто потребує індивідуалізованого навчання.

Вихід зі становища, що склалося, багато вишів бачать у наданні таким студентам індивідуального графіка навчання. Проведене нами дослідження (опитано понад 500 студентів різних факультетів) виявило численні групи студентів очного відділення, які використовують для навчання індивідуальний графік (табл. 1).

Таблиця 1

Групи студентів, що використовують індивідуальний графік навчання, та якість їх навчальної діяльності, %

Види діяльності	Від загально-го числа студентів	Якість навчальної діяльності в балах		
		5	4	3
Трудова	12,5	26,8	59,1	14,1
Спортивна	11,4	23,6	64,0	12,4
Науково-дослідна	3,5	93,5	6,5	–
Інші	2,5	20,5	70,9	8,6

Водночас далеко не всі охочі навчатися за індивідуальним графіком дістали таку можливість. Так, за нашими даними, до 50% опитаних студентів, особливо старших курсів, хотіли б суміщати навчання з іншими видами діяльності. Основною перешкодою масового використання індивідуального графіка навчання, на думку керівництва факультетів (деканів, заступників деканів, завідувачів кафедрами), є недостатня розробленість системи індивідуалізованого навчання студентів та її слабе дидактичне забезпечення.

Вивчаючи проблему індивідуалізованого навчання майбутніх учителів, ми зіткнулися з таким явищем: деканати й кафедри, на яких покладений обов'язок розробки індивідуальних графіків і контролю за їх реалізацією, часто цю важливу справу здійснюють формально: якщо графіки і складають, то, як правило, залишають тільки на папері й не виконують; у більшості ж випадків керівництво факультетів обмежується видачею студентам дозволу на вільні відвідини занять і складання заліків й іспитів, не створюючи належних умов для роботи ні студентам, ні викладачам.

Водночас така форма навчання допускає проведення навчальних занять (лекцій, семінарів, практичних занять тощо) індивідуально з кожним студентом (або з невеликими групами студентів), хоча, згідно з отриманими даними, цю роботу навіть не включено до навантаження викладачів і не оплачено. Цілком природно, що й ставлення багатьох викладачів до цієї роботи вельми "прохолодне". Проведені нами дослідження показали, що до 50% опитаних викладачів роботу з такими студентами обмежують видачею списку необхідної літератури, консультаціями з предмету та контролем знань. Близько третини викладачів зустрічаються з ними тільки на заліках та іспитах і лише 20% викладачів у своїх відповідях вказали, що працюють із студентами, переведеними на індивідуальний графік навчання, з повною віддачею сил. Цілком закономірно, що такий стан справ негативно позначається на якості їх навчальної діяльності (див. табл. 1). Виняток становлять лише студенти, що активно займаються науково-дослідною діяльністю, для яких усі "незручності" індивідуального графіка навчання багато в чому компенсуються характером ставлення до навчальної діяльності, сформованістю необхідних особистісних якостей і навичок самостійної пізнавальної діяльності.

Таким чином, теоретичний аналіз і проведені нами дослідження підтверджують, що розробка системи індивідуалізованого навчання є актуальною проблемою, яка дасть змогу студентам, які поєднують навчання з іншими видами діяльності, успішно навчатися у ВНЗ і здобути повноцінну освіту.

Система індивідуалізованого навчання, яку пропонуємо ми, є складною динамічною структурою з її системоутворювальними етапами та функціональними зв'язками, заснована на системі мотиваційно-цільового управління, яке повною мірою відповідатиме вимогам якісної підготовки вчителя, оскільки дає змогу охопити всі компоненти структури навчальної діяльності студента (мотив → дія → результат), чітко сформулювати ієрархію цілей навчання і за допомогою виконавчої та управлінської програм успішно їх вирішити.

Водночас системний аналіз виявив цілий ряд факторів, що перешкоджають розробці ефективної системи індивідуалізованого навчання, яке дасть студентам змогу успішно поєднувати навчання в педагогічному виші з іншими видами діяльності, а саме: слабка довузівська підготовка студентів; недостатня сформованість навичок вузівської навчальної діяльності й раціонального планування життєдіяльності; відсутність постійного контролю за осво-

енням навчального матеріалу; недолік підручників і навчально-методичної допомоги більшою мірою адаптованих для самонавчання студентів тощо.

Виявлені фактори й досвід студентів дали змогу визначити поле проблем і сформулювати на його основі всю сукупність цілей, впорядкувати їх у вигляді дерева цілей з його логічними ярусами “хочу – можу – роблю – одержую” під кінцевий результат (табл. 2):

- формувати психологічну готовність до оволодіння професією вчителя (мотиви досягнення): “Прагнення стати висококваліфікованим фахівцем”, “Вчитися на “добре” й “відмінно”, “Здобути якісну освіту” та інші (хочу);

- забезпечити технологічну готовність студентів до навчання у ВНЗ (можу): “Освоїти ефективні прийоми навчальної праці”, “Планувати свою життєдіяльність” тощо;

- реалізувати свої психологічні й технологічні можливості в оволодінні знаннями (роблю): “Самостійно організувати свою пізнавальну діяльність”, “Здійснювати самоконтроль і контроль знань” тощо;

- кінцевим результатом праці (одержую) є досягнення генеральної мети.

Для реалізації кожної мети розроблено виконавчу програму, побудовано на основі багаторівневого планування вирішення педагогічних проблем і яка є нормою-зразком (оптимальний варіант) побудови навчального процесу, що дає змогу студентам успішно освоювати професію вчителя за системою індивідуалізованого навчання. Управлінська програма організовує, контролює й реалізує діяльність, яка направлена на здійснення виконавчої програми.

Система індивідуалізованого навчання в структурному плані складається з трьох взаємопов'язаних етапів: 1) підготовчого – направлено на формування готовності студентів до навчання за цією системою; 2) базового – покликано забезпечити психологічну (через мотиви досягнення) і технологічну готовність студентів одержувати якісну професійну підготовку, поєднуючи навчання у ВНЗ з іншими видами діяльності; 3) пошуково-творчого – націленого на вдосконалення системи одержаних студентами знань, набутих умінь і навичок у нових ситуаціях через навчально-дослідницьку й науково-дослідну діяльність.

В основу розробленої нами системи індивідуалізованого навчання, на додаток до загальнодидактичних були встановлені такі специфічні принципи, що визначають ефективність функціонування системи:

1. Принцип вивчення теоретичного матеріалу укрупненими блоками (модулями) в межах опорних сигналів з метою викладу його в коротші терміни.

2. Принцип інтенсифікації навчання, що передбачає високий темп навчання й найстрогішу економію часу. Тільки попереднє самостійне опрацювання лекційного матеріалу й використання опорних сигналів у вигляді схем, таблиць, малюнків, графіків тощо, які легко запам'ятовуються, дає змогу вивчати навчальний матеріал укрупненими блоками, збільшуючи при цьому темп навчання і значно економлячи час студентів, що дуже важливо для реалізації четвертого принципу.

Таблиця 2

**Побудова ранжируваного дерева цілей навчального процесу
“студентів-індивідуальщиків” за логічними ярусами**

Ранг	“Хочу”	Ранг	“Можу”	Ранг	“Роблю”	Ранг	“Одержую”
1	Вважаю себе висококваліфікованим фахівцем	1	Самостійно організувати пізнавальну діяльність	1	Реалізую поетапно поставлені в житті цілі	1	Якісну професійну підготовку вчителя через використання системи індивідуалізованого навчання
2	Мати нагоду для самовираження та самоствердження через навчання, спілкування, творчість, спорт тощо	2	Освоїти ефективні прийоми навчальної праці	2	Самостійно організувати свою пізнавальну діяльність	2	Можливість успішно поєднувати навчальну, наукову, трудову та інші види діяльності
3	Вчитися на “добре” й “відмінно”	3	Вчитися з повною віддачею сил	3	Володію навичками самонавчання	3	Задоволення від досягнення поставлених цілей у навчанні, спорті, науці, бізнесі тощо
4	Здобути якісну освіту	4	Планувати свою життєдіяльність	4	Використовуючи сучасні технології навчання, здобуваю якісну освіту	4	Можливість включення в результативний навчальний процес, використовуючи сучасні методи й технології навчання
5	Формувати в собі професійно важливі якості	5	Самостійно контролювати якість засвоєння знань	5	Здійсною самоконтроль і контроль знань	5	Активно-пізнавальне ставлення до навчальної праці
6	Підвищити свою спортивну майстерність	6	Бути активним та ініціативним	6	Одержую знання у ВНЗ, виходячи з індивідуальних здібностей	6	Ефективні способи взаємодії викладачів і студентів у процесі індивідуалізованого навчання

3. Принцип ефективної взаємодії навчання у ВНЗ з іншими видами діяльності. Наявність чималого прошарку студентів, що суміщають навчання у виші з активними заняттями спортом, наукою, бізнесом тощо, спричиняє створення для їх успішного навчання таких передумов, як: стійкий інтерес до майбутньої професії; позитивна мотивація навчання; сформованість необхідних умінь і навичок навчальної діяльності; цілеспрямованість, наполегливість, дисциплінованість тощо, тільки наявність цих якостей дасть змогу студентам успішно оволодіти професією вчителя за системою індивідуалізованого навчання.

4. Принцип безконфліктної ситуації та доброзичливого ставлення викладачів до кожного студента в процесі навчання. Індивідуалізоване навчання передбачає достатньо тісний контакт між викладачами й студентами. Від того, як складаються ці відносини, багато в чому залежить і якість навчання.

5. Принцип об'єктивного контролю та рейтингового оцінювання знань. Найважливішою складовою навчального процесу студентів, які навчаються за індивідуалізованою системою, є самоконтроль і безперервний контроль знань, який стимулює систематичну самостійну роботу студентів, підвищує дисципліну навчальної діяльності й дає змогу одержувати об'єктивну оцінку знань. Водночас кількісна оцінка знань (рейтинг), яка формується за результатами всіх етапів контролю, значно активізує пізнавальний процес і дає можливість студентам, набравши певну суму балів протягом семестру, курсу, одержувати заліки та іспити "автоматом".

6. Принцип ефективного засвоєння знань за допомогою підручників і навчально-методичних посібників управлінського, інтегрального типу. Розгляд психолого-педагогічних особливостей засвоєння знань показує, що побудова оптимального процесу навчання неможлива без створення умов для організації керованої та самокерованої самостійної діяльності студентів. Однією з таких умов є створення й використання підручників і навчально-методичних посібників управлінського й інтегрального типу, які повинні містити як інформативну частину, так і апарат управління пізнавальною діяльністю студентів, направлену на реалізацію навчальних цілей.

7. Принцип особистісного підходу передбачає індивідуальне врахування якостей особистості кожного студента, його потенціалу, здібностей, інтересів, можливостей для активізації пізнавальної діяльності.

Висновки. На сьогодні в багатьох ВНЗ України є чимало студентів, що потребують індивідуалізованого навчання, – це висококваліфіковані спортсмени, студенти, що активно займаються трудовою та науково-дослідною діяльністю, сімейні студенти, які виховують малолітніх дітей, тощо. Водночас цілісної системи індивідуалізованого навчання цих студентів ми не знайшли, а наявні її фрагменти (наприклад, індивідуальний графік навчання) не вирішують проблем якісної підготовки фахівців у ВНЗ.

Система індивідуалізованого навчання з вертикальними й горизонтальними складовими дає можливість не тільки відпрацювати систему взаємодії між різними структурними компонентами навчально-виховного комплексу (ВНЗ, факультету, кафедри, студента тощо), а й, використовуючи в

процесі навчання студентів сучасні форми, методи та технології, успішно засвоювати навчальний матеріал.

Навчання за індивідуалізованою системою може бути успішним лише в тому разі, якщо, по-перше, студент має достатньо високий рівень шкільної загальноосвітньої підготовки, володіє навичками навчальної праці у ВНЗ, орієнтований на професію вчителя тощо; по-друге, у процесі безпосереднього навчання у ВНЗ може побудувати “дерево цілей” з його логікою та ярусами (хочу-можу-роблю-отримую), розробити виконавчу й управлінську програму для досягнення поставлених цілей, використовуючи при цьому сучасні методи й технології навчання, працювати з необхідною навчально-методичною літературою, більшою мірою адаптованою для самостійної роботи, тощо.

Список використаної літератури

1. Абрамова Л. Г. Индивидуальный подход как средство коррекции учебно-познавательной деятельности студентов (на примере курса высшей математики) : автор. дис. ... канд. пед. наук / Л. Г. Абрамова. – Ленинград, 1988. – 18 с.
2. Бударный А. А. Индивидуальный подход в обучении / А. А. Бударный // Советская педагогика. – 1965. – № 7. – С. 34–42.
3. Кирсанов А. А. Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема / А. А. Кирсанов. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1982. – 224 с.
4. Минзов А. С. Концепция индивидуального обучения в телекоммуникационной компьютерной образовательной среде / А. С. Минзов // Дистанционное образование. – 1998. – № 3. – С. 19–22.
5. Рубанский Е. С. Актуальные проблемы индивидуализации обучения // Материалы научного симпозиума / Е. С. Рубанский. – Тарту, 1970. – С. 11.
6. Унт И. Индивидуализация и дифференциация обучения / И. Унт. – Москва : Педагогика, 1990. – 189 с.
7. Фетискин Н. П. Психологическое обоснование индивидуальных различий в двигательной активности студентов / Н. П. Фетискин // Физическая культура в организации учебного труда студентов педагогического института. – Москва : Из-во МГПИ, 1979. – С. 38–42.
8. Щукина Р. Г. Индивидуализация обучения студентов младших курсов в условиях адаптивной системы обучения (на материале английского языка и высшей математики) : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Р. Г. Щукина. – Москва, 1988. – 19 с.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2015.

Безъязычный Б. И. Система индивидуализированного обучения будущих учителей и некоторые факторы, влияющие на эффективность ее функционирования

В статье проанализировано состояние системы индивидуализированного обучения студентов и выявлены факторы, влияющие на эффективность её функционирования. На основе изучения литературных источников установлено, что целостной системы индивидуализированного обучения не существует, имеются лишь отдельные её элементы. Разработка системы индивидуализированного обучения является актуальной проблемой и позволит студентам, совмещающим обучение с другими видами деятельности, успешно учиться в вузе и получить полноценное образование. Значительное внимание уделяется анализу результатов проведенного автором исследования качества учебной работы студентов и преподавателей по индивидуальному графику обучения. В основу разработанной автором системы индивидуализированного обучения, в дополнение к общедидактическим, были положены специфические принципы, определяющие эффективность функционирования системы. Доказано, что система индивидуализированного обучения дает возможность не только отработать систему взаи-

модействия между разными структурными компонентами учебно-воспитательного комплекса, но и, используя в процессе обучения студентов современные формы, методы и технологии, успешно осваивать учебный материал.

Ключевые слова: системы индивидуализируемого обучения, эффективность функционирования, специфические принципы, студент.

Bezyazichnuy B. Individualized Departmental Teaching of Future Teachers, and Some Factors which Affect its Efficiency of Functioning

The purpose of article is the analysis of a condition of system of the individualized training of students and identification of the factors influencing its efficiency of functioning. On the basis of studying of references it is established that the complete system of the individualized training doesn't exist, there are only its separate elements. Development of the system of the individualized training is an actual problem and will allow the students combining training with other kinds of activity to study successfully in higher education institution and to get a full education. The considerable attention is paid to the analysis of results of the research of quality of study of students and teachers of the individual schedule of training conducted by the author. In a basis of the system of the individualized training developed by the author, in addition to all-didactic, the specific principles defining efficiency of functioning of system were put. The author comes to a conclusion that the system of the individualized training, with its vertical and horizontal components gives the chance not only to fulfill system of interaction between different structural components of a teaching and educational complex (higher education institution, faculty, chair, the student, etc.), but also using in the course of training of students modern forms, methods and technologies successfully to master a training material. Training on the individualized system, can be successful only in that case if, first, the student has rather high level of school general education preparation, owns skills of study in higher education institution, is focused on the teacher's profession; secondly, in the course of direct training in higher education institution can construct a tree of the purposes with its logic and circles "I want – I can – I do – I receive", to develop the executing and operating program for achievement of goals, using thus modern methods and technologies of training, to work with the necessary educational and methodical literature which is the most adapted for independent work.

Key words: systems of the individualized training, efficiency of functioning, specific principles, student.